

Φτώχεια και Κοινωνική Προστασία στην Ελλάδα και στην ΕΕ(15) την Αυγή του 21^{ου} Αιώνα. Συγκρίσεις και Διαπιστώσεις

Χρίστος Παπαθεοδώρου

1. Εισαγωγή

Η εργασία αυτή διερευνά βασικές διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ(15) αξιοποιώντας κυρίως τα δεδομένα της έρευνας του Ευρωπαϊκού Πάνελ Νοικοκυριών (European Community Household Panel). Η σύγκριση του επιπέδου φτώχειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ γίνεται συνήθως με βάση γραμμές σχετικής φτώχειας που υπολογίζονται σε επίπεδο χώρας (υιοθετώντας τον ίδιο ορισμό). Με αυτό τον τρόπο όμως τα ποσοστά φτώχειας αντανακλούν τον βαθμό ανισότητας της διανομής του εισοδήματος μέσα σε κάθε χώρα, και δεν λαμβάνονται υπόψη οι διαφορές στο επίπεδο ευημερίας των κατοίκων μεταξύ των χωρών. Στην εργασία παρουσιάζονται επιπλέον συγκρίσιμες εκτιμήσεις του επιπέδου φτώχειας εφαρμόζοντας κοινές γραμμές φτώχειας για όλες τις χώρες της ΕΕ(15). Έτσι καταδεικνύονται οι ακόμα μεγαλύτερες διαφορές μεταξύ των χωρών αυτών ως προς το επίπεδο ευημερίας και φτώχειας των κατοίκων τους. Στο πλαίσιο της συγκριτικής ανάλυσης οι χώρες ομαδοποιούνται σε τέσσερις διακριτούς τύπους κοινωνικού κράτους, γεγονός που επιτρέπει τη διερεύνηση του βαθμού στον οποίο οι υπάρχουσες διαφορές στο επίπεδο φτώχειας μεταξύ των χωρών μπορούν να ερμηνευτούν από τις διαφορές στα συστήματα κοινωνικής προστασίας. Παράλληλα διερευνάται η επίδραση στο επίπεδο φτώχειας συγκεκριμένων μακροοικονομικών δεικτών (όπως το κατά κεφαλή ΑΕΠ και το ύψος των κοινωνικών δαπανών). Για την ανάλυση της αποτελεσματικότητας και των ιδιαιτεροτήτων των συστημάτων κοινωνικής προστασίας της κάθε χώρας (και φυσικά της Ελλάδας) έμφαση δίνεται στον αναδιανεμητικό ρόλο των κοινωνικών μεταβιβάσεων (συνολικά και κατά ομάδα-κατηγορία μεταβιβάσεων). Η ανάλυση καταδεικνύει την ιδιαίτερη σημασία που έχουν οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων) στην αποτελεσματική μείωση της φτώχειας.

2. Δεδομένα και Μεθοδολογία

Η εργασία αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο μιας σειράς εργασιών που σκοπό έχουν την συγκριτική διερεύ-

νηση των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων στην Ελλάδα και την ΕΕ, την διαχρονική τους εξέλιξη και την αναδιανεμητική επίδραση συγκεκριμένων εθνικών και υπερεθνικών πολιτικών και παρεμβάσεων (βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου 2004 και 2006, Papatheodorou & Petmezidou 2006, Παπαθεοδώρου 2005 και 2006). Για τον ίδιο λόγο υιοθετούνται παρόμοιοι ορισμοί μεταβλητών και μεθοδολογία ανάλυσης, ώστε να υπάρχει συγκρισιμότητα και συμπληρωματικότητα των ερευνητικών ευρημάτων.

Οι αναλύσεις στην παρούσα εργασία βασίζονται κυρίως στην επεξεργασία των μικροδεδομένων (Users' Database -UDB) από την Έρευνα Ευρωπαϊκό Πάνελ Νοικοκυριών (European Community Household Panel - ECHP).¹ Πρόκειται για μία επαναλαμβανόμενη δειγματοληπτική έρευνα, στο ίδιο δείγμα νοικοκυριών, η οποία πραγματοποιήθηκε στις χώρες της ΕΕ την περίοδο 1994-2001. Σκοπός της έρευνας ήταν η συλλογή συγκρίσιμων δεδομένων για τις συνθήκες διαβίωσης και το εισόδημα των νοικοκυριών στις χώρες της ΕΕ. Εκτιμήσεις για συγκεκριμένους μακροοικονομικούς δείκτες όπως το κατά κεφαλή ΑΕΠ και οι Κοινωνικές Δαπάνες (συνολικές και κατά κατηγορία) που χρησιμοποιούνται στην παρούσα εργασία προέρχονται από την Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>).

Για τον υπολογισμό του ποσοστού φτώχειας έχει υιοθετηθεί ένας ορισμός σχετικής φτώχειας σύμφωνα με τον οποίο φτωχό ορίζεται το νοικοκυριό (ή το άτομο) που το εισόδημά του είναι χαμηλότερο από το 60% του διαμέσου ισοδύναμου εισοδήματος της χώρας στην οποία ζει. Τον ορισμό αυτό χρησιμοποιεί στις εκτιμήσεις της η Eurostat και έχει υιοθετηθεί

1. ECHP-UDB, έκδοση Δεκέμβριος 2003. Η χρήση των δεδομένων αυτών και οι σχετικές αναλύσεις έγιναν στο πλαίσιο των ερευνητικών έργων «Κοινωνικές και Οικονομικές Ανισότητες στις Χώρες της ΕΕ» και «Καθεστώς Ευημερίας και Κοινωνικές Ανισότητες» του Τμήματος Κοινωνικής Διοίκησης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Στις αναλύσεις χρησιμοποιήθηκαν κυρίως τα μικροδεδομένα από το τελευταίο κύμα (wave 8) που πραγματοποιήθηκε το 2001.

σε αρκετές μελέτες της φτώχειας, κυρίως των ανεπτυγμένων χωρών (βλ. Eurostat, 2002, Dennis & Guio A.-C.2004). Η επικράτηση του συγκεκριμένου ορισμού δεν αντανακλά την υπεροχή του, ως προς την καταλληλότητά του στη μέτρηση της φτώχειας, έναντι της πληθώρας των άλλων ορισμών που έχουν προταθεί στην βιβλιογραφία.² Οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι ο ορισμός αυτός είναι εύκολα αντιληπτός και μπορεί επίσης με ευκολία να υπολογιστεί με βάση μια σειρά από διαθέσιμα στις διάφορες χώρες στατιστικά δεδομένα. Παράλληλα για τον υπολογισμό του δεν απαιτούνται πολύπλοκα και υψηλού κόστους στη συλλογή τους δεδομένα, όπως συμβαίνει με αρκετούς άλλους δείκτες. Φυσικά ο ορισμός αυτός δεν είναι ελεύθερος από προβλήματα, ορισμένα από τα οποία θα συζητηθούν στην παρούσα εργασία.³

2. Υπάρχει μια πληθώρα ορισμών-δεικτών που έχουν προταθεί στην σχετική βιβλιογραφία για την μέτρηση της φτώχειας που συχνά ομαδοποιούνται σε κατηγορίες όπως αντικειμενικοί ή υποκειμενικοί, απόλυτοι ή σχετικοί κλπ. Ο κάθε ορισμός αντλεί το περιεχόμενό του από διαφορετικές θεωρητικές αφηρημένες και υποθέσεις και φυσικά ο κάθε ορισμός οδηγεί σε διαφορετικά αποτελέσματα όσον αφορά την μέτρηση και αξιολόγηση της φτώχειας. Για μια επισκόπηση των ορισμών αυτών και του σχετικού ακαδημαϊκού διαλόγου βλ. Atkinson (1983, 1989, 1998), Alcock (1993), Gordon and Townsend (2000), Piachaud (1987, 1993), Ringen (1988), Ruggles (1990), Townsend (1979, 1993).

3. Η υιοθέτηση αυτού του ορισμού αρχικά είχε προέλθει από την αποδοχή μιας αυθαίρετης υπόθεσης ότι φτωχό μπορεί να θεωρηθεί ένα άτομο ή νοικοκυριό που ζει με εισόδημα χαμηλότερο από το 50% του μέσου αντίστοιχου εισοδήματος της χώρας που κατοικεί. Το όριο όμως της φτώχειας που προκύπτει από αυτόν τον υπολογισμό επηρεάζεται από την ύπαρξη ακραίων τιμών (outliers). Έτσι π.χ. η ύπαρξη ενός δισεκατομμυριούχου στο δείγμα μπορεί να ανεβάσει αρκετά το παρατηρούμενο μέσο εισόδημα και, κατά συνέπεια, να επηρεάσει σημαντικά το ποσοστό του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο φτώχειας (ιδιαίτερα εάν αναλογιστεί κανείς πως υπάρχει μεγάλη συγκέντρωση πληθυσμού κοντά στο όριο φτώχειας). Αντίθετα η διάμεσος δεν επηρεάζεται από την ύπαρξη ακραίων τιμών. Η υιοθέτηση του 60% της διαμέσου προήλθε από την εμπειρική παρατήρηση ότι, επειδή οι κατανομές του εισοδήματος είναι αριστερόκυρτες, το 60% της διαμέσου αντιστοιχεί περίπου στο 50% του μέσου. Το γεγονός όμως ότι η διάμεσος δεν επηρεάζεται από την ύπαρξη ακραίων τιμών δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν προβλήματα στην εμπειρική διερεύνηση και συγκριτική αξιολόγηση της σχετικής φτώχειας. Μια αύξηση της ανισότητας σε μία χώρα που προέρχεται κυρίως από την αύξηση των εισοδημάτων του πλουσιότερου 10%, 20% ή 30% πληθυσμού και πιθανόν μια χειρότερηση του εισοδήματος του φτωχότερου 10% (όπως παρατηρήθηκε σε αρκετές χώρες τις τελευταίες δύο δεκαετίες) ενδέχεται να μην δείξει καμία αλλαγή στο συνολικό ποσοστό φτώχειας, εφόσον η διάμεσος δεν επηρεάζεται από αυτές τις αλλαγές. Αντίθετα ο υπολογισμός του ορίου φτώχειας ως ποσοστού του μέσου εισοδήματος επηρεάζεται σαφώς από αλλαγές στην διανομή του εισοδήματος και την βελτίωση ή

Η έννοια του εισοδήματος που χρησιμοποιείται στον υπολογισμό της φτώχειας είναι αυτή του διαθέσιμου εισοδήματος, δηλαδή του εισοδήματος των νοικοκυριών μετά τους φόρους και τις ασφαλιστικές εισφορές. Ως δημογραφική μονάδα ανάλυσης χρησιμοποιείται το άτομο ενώ για να κάνουμε συγκρίσιμα τα εισοδήματα ατόμων που διαβιούν σε νοικοκυριά με διαφορετικό μέγεθος και σύνθεση χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα ισοδυναμίας του OECD. Σύμφωνα με την κλίμακα αυτή το πρώτο μέλος του νοικοκυριού σταθμίζεται με 1, κάθε επιπλέον ενήλικος με 0,7 και κάθε παιδί με 0,5.⁴

Για την διερεύνηση της αναδιανεμητικής επίδρασης των κοινωνικών μεταβιβάσεων, οι μεταβιβάσεις υποδιαιρούνται σε «συντάξεις» και «λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις».⁵ Έτσι μπορεί να εκτιμηθεί και να διερευνηθεί όχι μόνο η συνολική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων αλλά και η επίδραση που έχει κάθε επιμέρους ομάδα κοινωνικών μεταβιβάσεων στην φτώχεια Όπως έχει δείχθει σε προηγούμενες εργασίες (Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου 2004, 2005, Paratheodorou and Petmesidou 2006, Paratheodorou 2005a, 2005b), αλλά και στην ανάλυση της παρούσας εργασίας, οι χώρες διαφέρουν περισσότερο ως προς την αναδιανεμητική επίδραση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων από ό,τι ως προς τις συντάξεις.

Τέλος για την διερεύνηση του βαθμού στον οποίο οι διαφορές στα συστήματα κοινωνικής προστασίας μπορούν να ερμηνεύσουν τις παρατηρούμενες διαφορές στο επίπεδο φτώχειας μεταξύ των χωρών, οι χώρες της ΕΕ ομαδοποιούνται σε τέσσερις διακριτούς τύπους κοινωνικού κράτους (καθεστώς ευημερίας).⁶ Η ταξινόμηση αυτή ακολουθεί κυρίως τις

χειρότερηση της ευημερίας διαφόρων τμημάτων του πληθυσμού. Επιπρόσθετα η παρουσίαση ακραίων υψηλών τιμών στα αντίστοιχα δείγματα είναι μάλλον απίθανη, μια και οι σχετικές έρευνες παραδοσιακά πάσχουν από υποαντιπροσώπηση των αρκετά υψηλών εισοδημάτων.

4. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η επιλογή των ορισμών αυτών στον προσδιορισμό των μεταβλητών δεν είναι αξιακά ουδέτερη και επηρεάζει σημαντικά τις σχετικές μετρήσεις και τα αποτελέσματα της ανάλυσης (βλ Παπαθεοδώρου 2004, Atkinson 1983, 1998, Piachaud 1993).

5. Οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις περιλαμβάνουν διάφορα επιδόματα όπως οικογενειακά, στεγαστικά, αναπηρίας, ανεργίας καθώς και τα διάφορα επιδόματα κοινωνικής βοήθειας.

6. Το σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος αναπτύχθηκε κυρίως στις σκανδιναβικές χώρες, με χαρακτηριστικά παραδείγματα την Σουηδία και την Δανία. Το συντηρη-

παραδοχές του Esping-Andersen (1990) για τα τρία καθεστώτα ευημερίας (σοσιαλδημοκρατικό, συντηρητικό ή κορπορατιστικό και φιλελεύθερο) και την συζήτηση που ακολούθησε για την ύπαρξη ενός νοτιο-ευρωπαϊκού μοντέλου κοινωνικής προστασίας (βλ. Leibfried, 1992, Ferrera 1996).⁷

3. Συγκρίνοντας τα επίπεδα φτώχειας και διαβίωσης στις χώρες της ΕΕ.

Με μια πρώτη ανάγνωση των ποσοστών φτώχειας που παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 1 μπορεί εύκολα κανείς να παρατηρήσει ότι οι διαφορές μεταξύ των χωρών της ΕΕ ως προς το επίπεδο φτώχειας συμφωνούν με την προτεινόμενη κατάταξη σε καθεστώτα ευημερίας. Υψηλότερη φτώχεια εμφανίζεται στις χώρες της Νοτίου Ευρώπης, ενώ υψηλά ποσοστά φτώχειας παρουσιάζουν επίσης οι χώρες με φιλελεύθερο προνοιακό καθεστώς. Αντιθέτως η χαμηλότερη φτώχεια εμφανίζεται στις χώρες με σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος (ιδιαίτερα στις πιο αντιπροσωπευτικές χώρες όπως είναι η Δανία, η Σουηδία και η Φινλανδία) και ακολουθούν οι χώρες με κορπορατιστικό-συντηρητικό κοινωνικό κράτος. Η Ελλάδα μαζί με την Πορτογαλία είναι οι χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ(15).⁸ Τα δεδομένα αυτά δεν παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές ως προς την κατάταξη των χωρών από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, όπου έχουμε αξιόπιστα συγκρίσιμα δεδομένα για τις χώρες της ΕΕ (βλ Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου 2004, Eurostat 2002, Dennis and Guio 2004).⁹

τικό-κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος αναπτύχθηκε στις χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης, όπως είναι η Γερμανία και η Γαλλία. Το φιλελεύθερο καθεστώς το συναντάμε κυρίως στις Αγγλοσαξονικές χώρες, με πιο χαρακτηριστικό εκπρόσωπο στην Ευρώπη την Μεγάλη Βρετανία (ιδιαίτερα μετά τη δεκαετία 1970), όπου εντάσσεται και η Ιρλανδία. Στο νότιο Ευρωπαϊκό μοντέλο εντάσσονται οι χώρες του Ευρωπαϊκού νότου (Πορτογαλία, Ελλάδα, Ισπανία και Ιταλία). Για μια πιο αναλυτική περιγραφή των καθεστώτων αυτών βλ Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005).

7. Βλ. Petmesidou 1996, Ματσαγγάνης 1999, Ματσαγγάνης κ. α. 2004, Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου 2004, 2005.
8. Σύμφωνα με τις πιο πρόσφατες εκτιμήσεις η Ελλάδα μαζί με την Σλοβακία και την Ιρλανδία είναι οι χώρες με το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας μεταξύ των 25 χωρών της ΕΕ (Guio 2005)
9. Παρόμοια αποτελέσματα, όσον αφορά την κατάταξη Ευρωπαϊκών χωρών ως προς το επίπεδο της φτώχειας, δίνουν και οι εκτιμήσεις με βάση τα πρόσφατα διαθέ-

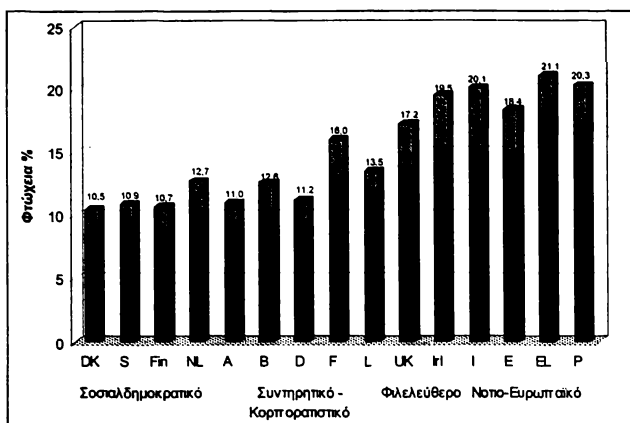
Η παραπάνω όμως σύγκριση των χωρών, ως προς τα επίπεδα φτώχειας, βασίζεται σε εθνικές γραμμές φτώχειας. Δηλαδή το όριο φτώχειας υπολογίστηκε με βάση το διάμεσο ισοδύναμο εισόδημα του πληθυσμού της κάθε χώρας. Με αυτό τον τρόπο στην σύγκριση των ποσοστών φτώχειας δεν λαμβάνονται υπόψη οι διαφορές στο μέσο επίπεδο διαβίωσης μεταξύ των χωρών και κατά συνέπεια οι διαφορές στο επίπεδο ευημερίας μεταξύ των πληθυσμών. Υιοθετώντας διαφορετικά όρια φτώχειας σε κάθε χώρα τα άτομα που εμφανίζονται ως μη φτωχά σε μία χώρα ενδέχεται να κατατάσσονται ως φτωχά σε μια άλλη και αντιστρόφως. Εύλογα λοιπόν προκύπτει το ερώτημα ποιο θα ήταν τα αποτελέσματα της σύγκρισης των επιπέδων φτώχειας εάν υιοθετούσαμε έναν κοινό όριο φτώχειας για όλες της χώρες της ΕΕ(15).¹⁰ Για να απαντηθεί η ερώτηση, παράλληλα με τις εθνικές γραμμές φτώχειας στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται εκτιμήσεις του ποσοστού φτώχειας στις χώρες της ΕΕ(15) με βάση α) την γραμμή φτώχειας της Ελλάδας και β) την γραμμή φτώχειας της Δανίας. Οι χώρες έχουν ταξινομηθεί ανά καθεστώς ευημερίας.¹¹ Τα εισοδήματα των χωρών σταθμίστηκαν με βάση την ισοτιμία της αγοραστικής τους δύναμης σε κάθε χώρα (χρησιμοποιήθηκαν δηλαδή Purchasing Parity Standards - PPS) ώστε να καταστούν συγκρίσιμες οι εκτιμήσεις.

σιμα δεδομένα από την έρευνα EU-SILC (Community Statistics on Income and Living Conditions) (βλ. Guio 2005, επίσης <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>).

10. Για παρόμοιες απόπειρες μέτρησης και σύγκρισης του ποσοστού φτώχειας μεταξύ χωρών με την χρήση κοινών ορίων φτώχειας βλ Atkinson (1998), van Praag et al (1982).
11. Με έντονα γράμματα σημειώνονται οι χώρες που θεωρούνται πιο αντιπροσωπευτικές του κάθε τύπου κράτους πρόνοιας.

Διάγραμμα 1

Ποσοστό φτώχειας στις χώρες της ΕΕ(15), 2001



Πηγή: Επεξεργασία μικροδοσμένων ECHP-UDB

Πίνακας 1.

Ποσοστό φτώχειας στις χώρες της ΕΕ (15) σύμφωνα με τις εθνικές γραμμές φτώχειας, καθώς και την γραμμή φτώχειας της Ελλάδας και της Δανίας, 2001

		Φτώχεια % ή		
		Εθνικές γραμμές φτώχειας	Γραμμή φτώχειας Δανίας	Γραμμή φτώχειας Ελλάδας
Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	10,5	10,5	0,7
	Σουηδία	10,9	24,5	3,1
	Φινλανδία	10,7	27,2	2,2
	Ολλανδία	12,7	22,1	3,7
Συντηρητικό - Κορπορατιστικό	Αυστρία	11,0	14,8	2,2
	Βέλγιο	12,6	17,0	1,3
	Γερμανία	11,2	13,1	1,7
	Γαλλία	16,0	22,7	2,9
	Λουξεμβούργο	13,5	3,5	0,1
Φιλελεύθερο	Μεγ. Βρετανία	17,2	22,7	4,4
	Ιρλανδία	19,5	35,1	7,9
	Ιταλία	20,1	40,2	11,4
Νοτιο-Ευρωπαϊκό	Ισπανία	18,4	46,7	13,0
	Ελλάδα	21,1	57,4	21,1
	Πορτογαλία	20,3	64,0	26,3

Πηγή: Επεξεργασία μικροδοσμένων ECHP-UDB

Σημείωση: Για τον υπολογισμό των ποσοστών φτώχειας σύμφωνα με τις γραμμές της φτώχειας της Ελλάδος και της Δανίας, τα εισοδήματα κάθε χώρας σταθμίστηκαν με βάση την ισοτιμία της αγοραστικής δύναμης (χρησιμοποιήθηκαν PPS).

Όπως μπορεί κανείς εύκολα να παρατηρήσει οι διαφορές στα ποσοστά φτώχειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ(15) είναι πολύ πιο έντονες όταν δεν χρησιμοποιούμε εθνικές γραμμές φτώχειας (δηλαδή όρια φτώχειας που υπολογίζονται σε επίπεδο χώρας). Έτσι, εάν υιοθετήσουμε ως κοινή γραμμή φτώχειας σε όλη την ΕΕ το όριο φτώχειας της Δανίας, τότε θα δούμε ότι οι χώρες της νοτίου Ευρώπης παρουσιάζουν 4-6 φορές υψηλότερα ποσοστά φτώχειας από ό,τι η Δανία. Με άλλα λόγια το επίπεδο διαβίωσης του 64% του πληθυσμού στην Πορτογαλία, το 57% του πληθυσμού στην Ελλάδα και το 47% του πληθυσμού στην Ισπανία είναι τέτοιο που στην Δανία θα κατατάσσονταν ως φτωχοί. Στην περίπτωση που υιοθετήσουμε ως κοινή γραμμή φτώχειας στην ΕΕ το όριο φτώχειας της Ελλάδας τότε θα διαπιστώσουμε πως λιγότερο από 1% του πληθυσμού στην Δανία και το Λουξεμβούργο και το 2% του πληθυσμού στο Βέλγιο και τη Γερμανία έχουν επίπεδο διαβίωσης τέτοιο που στην Ελλάδα θεωρούνται φτωχοί. Οι έντονες αυτές διαφορές θέτουν σημαντικά ερωτήματα για την καταλληλότητα της υιοθέτησης εθνικών γραμμών φτώχειας στη συγκριτική διερεύνηση της φτώχειας μεταξύ χωρών, και ιδιαίτερα εντός της ΕΕ όπου υπάρχει ελεύθερη διακίνηση ατόμων και εμπορευμάτων. Η χρήση ορίων φτώχειας που υπολογίζονται σε επίπεδο χώρας συσκοτίζουν σημαντικές διαφορές στο επίπεδο ευημερίας και διαβίωσης μεταξύ των κατοίκων των χωρών της ΕΕ, με προφανείς επιπτώσεις στην κατανομή των κοινοτικών πόρων και στην χάραξη και αξιολόγηση εθνικών και υπερεθνικών πολιτικών και παρεμβάσεων. Έντονες διαφορές στο μέσο εισόδημα και στο επίπεδο διαβίωσης του πληθυσμού υπάρχουν και μεταξύ περιφερειών στην ίδια χώρα (πχ βοράς-νότος στην Ιταλία) χωρίς όμως αυτό να έχει οδηγήσει στην υιοθέτηση διαφορετικών ορίων φτώχειας για κάθε μια από αυτές τις περιοχές. Η συμπληρωματική χρήση κοινών γραμμών φτώχειας θα μπορούσε να βοηθήσει στην ρεαλιστικότερη αποτύπωση των διαφορών στο μέγεθος της φτώχειας και στο επίπεδο διαβίωσης μεταξύ των πληθυσμών.

4. Κοινωνικές δαπάνες, οικονομική μεγέθυνση και φτώχεια

Ένα θέμα που απασχολεί ιδιαίτερα τον σχετικό διάλογο για την φτώχεια αφορά τον ρόλο και την αποτελεσματικότητα των κοινωνικών δαπανών στην μείωση της φτώχειας. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα, η σημαντική αύξηση των κοινωνικών δαπανών (ως

ποσοστό του ΑΕΠ) την δεκαετία του 1980 καθώς και από το τέλος της δεκαετίας του 1990 και μετά (έχοντας πλέον αγγίξει το μέσο όρο της ΕΕ) δεν οδήγησε σε αισθητή μείωση του ποσοστού φτώχειας. Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται εκτιμήσεις για το ποσοστό φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις στις χώρες της ΕΕ(15). Τα στοιχεία του Πίνακα 2 επιβεβαιώνουν τα ευρήματα προηγούμενων εργασιών όπου επίσης έχει διερευνηθεί ο αναδιανεμητικός ρόλος των κοινωνικών μεταβιβάσεων (Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου 2004, 2005, Paratheodorou and Petmesidou 2006).¹² Το ποσοστό φτώχειας για το εισόδημα πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις δεν διαφέρει σημαντικά μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Με βάση τις εθνικές

γραμμές φτώχειας, το ποσοστό φτώχειας στην Ελλάδα πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις είναι αρκετά χαμηλότερο από χώρες όπως η Σουηδία, η Φιλανδία και η Γαλλία. Παρομοίως, οι χώρες που ταξινομήθηκαν στο φιλελεύθερο καθεστώς (Μεγάλη Βρετανία και Ιρλανδία) ενώ πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις εμφανίζουν χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας από πολλές χώρες του σοσιαλδημοκρατικού και του κορπορατιστικού καθεστώτος, καταλήγουν μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις να έχουν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά φτώχειας. Είναι προφανές πως η επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι αυτή που δημιουργεί τις μεγάλες διαφορές στα ποσοστά φτώχεια μεταξύ των χωρών και των καθεστώτων ευημερίας.

Πίνακας 3.

Ποσοστό φτώχειας στην ΕΕ(15) πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, 2001

		Πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Πριν τις συντάξεις μετά τις λοιπές κοιν. μεταβιβάσεις	Μετά τις συντάξεις, πριν τις λοιπές κοιν. μεταβιβ.	Μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις
Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	32,1	23,3	20,8	10,5
	Σουηδία	44,1	29,7	26,3	10,9
	Φινλανδία	44,2	25,9	31,0	10,7
	Ολλανδία	36,1	27,2	21,5	12,7
Συντηρητικό - Κορπορατιστικό	Αυστρία	39,2	28,2	22,3	11,0
	Βέλγιο	37,4	29,5	21,6	12,6
	Γερμανία	39,5	30,3	20,9	11,2
	Γαλλία	42,4	34,0	24,8	16,0
	Λουξεμβούργο	41,5	30,6	24,1	13,5
Φιλελεύθερο	Μεγ. Βρετανία	39,7	32,0	27,8	17,2
	Ιρλανδία	35,2	27,0	28,7	19,5
Νοτιο-Ευρωπαϊκό	Ιταλία	42,8	40,3	22,5	20,1
	Ισπανία	38,1	32,6	23,1	18,4
	Ελλάδα	39,7	38,0	23,0	21,1
	Πορτογαλία	37,9	33,3	26,6	20,3

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων ECHP-UDB

Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 3 τη μεγαλύτερη ποσοστιαία μείωση της φτώχειας μέσω κοινωνικών μεταβιβάσεων επιτυγχάνουν οι χώρες που ανέπτυξαν το σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος και οι χώρες με συντηρητικό-κορπορατιστικό καθεστώς ευημερίας.¹³ Διαφορετική είναι επίσης και η επίδραση

που έχουν οι συντάξεις και οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις σε κάθε χώρα και κάθε καθεστώς ευημερίας. Για τις περισσότερες χώρες (με εξαίρεση την Φινλανδία και την Ιρλανδία) οι συντάξεις είναι αυτές που έχουν την μεγαλύτερη επίδραση στην μείωση

μείωση της ανισότητας μέσω κοινωνικών μεταβιβάσεων ήταν πολύ μεγαλύτερη στις χώρες με σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς ευημερίας από ό,τι στις χώρες με κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος (βλ Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου 2004).

12. Βλ επίσης Heady et al (2001)

13. Αξίζει να σημειωθεί πως στα μέσα της δεκαετίας του 1990 η

ση της φτώχειας. Παρόλα αυτά δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών και των καθεστώτων ευημερίας στο ποσοστό φτώχειας για το εισόδημα μετά τις συντάξεις (αλλά πριν τις λοιπές κοινωνικές παροχές). Αντιθέτως οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις είναι αυτές που διαφοροποιούν σημαντικά τα ποσοστά φτώχειας μεταξύ των κρατών και τύπων κοινωνικού κράτους. Την μεγαλύτερη επίδραση στην μείωση της φτώχειας έχουν οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις στις χώρες με σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος και ακολουθούν

οι χώρες με συντηρητικό-κορπορατιστικό και φιλελεύθερο καθεστώς ευημερίας. Στις χώρες όμως τις νοτίου Ευρώπης οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις έχουν μια ιδιαίτερα ασθενή επίδραση στην μείωση της φτώχειας. Στις χώρες αυτές οι κοινωνικές μεταβιβάσεις φαίνεται πως εξαντλούνται στις συντάξεις. Η Ελλάδα είναι η χώρα στην οποία οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις έχουν την μικρότερη επίδραση (μόλις 4,3%) από όλες τις χώρες της ΕΕ(15) στην μείωση της φτώχειας.

Πίνακας 4.
Ποσοστιαία (%) μείωση της φτώχεια στις χώρες της ΕΕ(15) οφειλόμενη στις συντάξεις και τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις, 2001.

		Λοιπές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων)	Συντάξεις	Συνολικές κοινο- νικές μεταβιβάσεις
Σοσιαλδημο-κρατικό	Δανία	27.3	35.2	67.2
	Σουηδία	32.6	40.3	75.2
	Φινλανδία	41.5	29.9	75.7
	Ολλανδία	24.5	40.3	64.9
Συντηρητικό - Κορπορατι-στικό	Αυστρία	28.0	43.0	72.0
	Βέλγιο	21.0	42.2	66.4
	Γερμανία	23.5	47.2	71.7
	Γαλλία	19.7	41.5	62.2
	Λουξεμβούργο	26.3	41.9	67.6
Φιλελεύθερο	Μεγ. Βρετανία	19.4	30.0	56.8
	Ιρλανδία	23.4	18.5	44.6
Νοτιο-Ευρωπαϊκό	Ιταλία	5.8	47.4	53.0
	Ισπανία	14.2	39.2	51.8
	Ελλάδα	4.3	41.9	46.8
	Πορτογαλία	11.9	29.6	46.5

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων ECHP-UDB

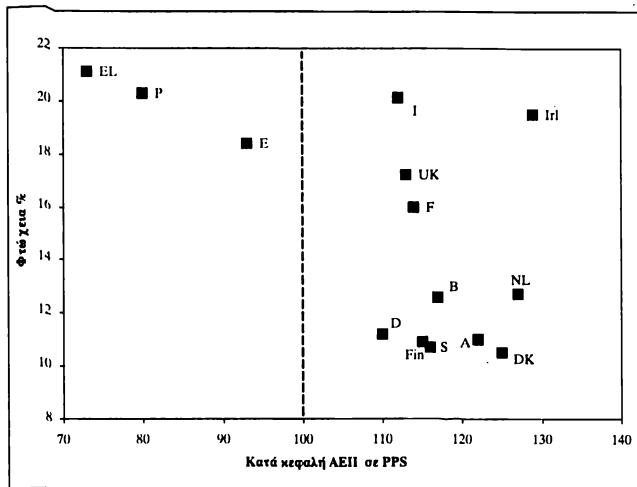
Παρόλο που ο αναδιανεμητικός ρόλος των κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι προφανής, στον επίσημο διάλογο σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο δίνεται ιδιαίτερη προτεραιότητα στην διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης, η οποία θεωρείται ως η αναγκαία προϋπόθεση για την μείωση της φτώχειας. Σε ποιο βαθμό όμως η οικονομική ανάπτυξη (που στον σχετικό διάλογο ταυτίζεται με την οικονομική μεγέθυνση μετρούμενη κυρίως με το ύψος του ΑΕΠ) μπορεί από μόνη της να αντιμετωπίσει το φαινόμενο της φτώχειας. Θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε την ερώτηση αυτή με τη χρήση μιας σειράς διαγραμμά-

των ζεύγους σημείων όπου το επίπεδο φτώχειας των χωρών συσχετίζεται με συγκεκριμένους μακροοικονομικούς δείκτες. Στο Διάγραμμα 2 παρουσιάζονται οι χώρες της ΕΕ σύμφωνα με το ποσοστό φτώχειας και το κατά κεφαλή ΑΕΠ, εκφρασμένο σε PPS (όπου το μέσο κατά κεφαλή ΑΕΠ στην ΕΕ(25)=100).¹⁴

14. Από τα διαγράμματα 2 και 3 απουσιάζει το Λουξεμβούργο το οποίο, λόγω του ιδιαίτερα υψηλού κατά κεφαλή ΑΕΠ, αποτελεί ακραία τιμή (outlier), γεγονός που δυσχεραίνει την διερεύνηση στο ίδιο διάγραμμα της σχέσης μεταξύ φτώχειας και ΑΕΠ στις υπόλοιπες χώρες.

Διάγραμμα 2

Ποσοστό (%) φτώχειας και κατά κεφαλή ΑΕΠ σε PPS [ΕΕ(25)=100] στις χώρες της ΕΕ, 2001

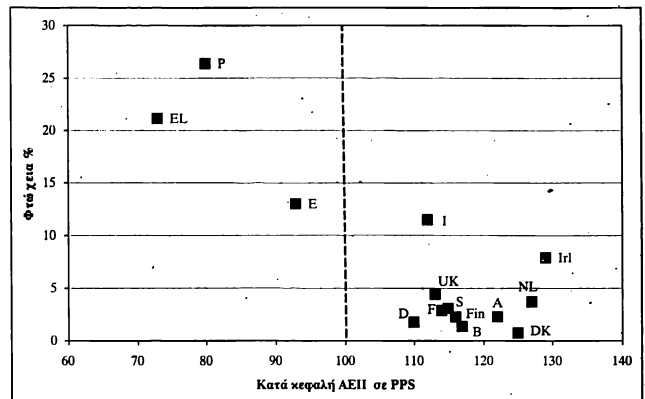


Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων ECHP-UDB και Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

Όπως μπορεί να παρατηρήσει κανείς το ύψος του κατά κεφαλή ΑΕΠ δεν μπορεί από μόνο του να ερμηνεύσει ικανοποιητικά το επίπεδο φτώχειας. Με εξαίρεση τις χώρες της Νοτίου Ευρώπης (Ελλάδα, Πορτογαλία και Ισπανία) -όπου είναι και οι μόνες χώρες με κατά κεφαλή ΑΕΠ χαμηλότερο από το μέσο των χωρών της ΕΕ(25), και οι οποίες εμφανίζουν υψηλά ποσοστά φτώχειας- για τις υπόλοιπες χώρες δεν προκύπτει κάποια προφανής σχέση μεταξύ κατά κεφαλή ΑΕΠ και επιπέδου φτώχειας. Αντίθετα εύκολα κανείς μπορεί να παρατηρήσει ότι μεταξύ των χωρών με παρόμοιο κατά κεφαλή ΑΕΠ, οι χώρες με φιλελεύθερο καθεστώς (UK και Ιρλανδία) εμφανίζουν σημαντικά υψηλότερο ποσοστό φτώχειας από ό,τι οι χώρες με σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς ευημερίας ή οι χώρες με κορπορατιστικό καθεστώς. Ιδιαίτερα εντυπωσιακό είναι το γεγονός πως στην Ιρλανδία η μεγάλη αύξηση στο κατά κεφαλή ΑΕΠ που επιτεύχθηκε τα τελευταία χρόνια απέτυχε να έχει μια ουσιαστική μείωση των ποσοστών της σχετικής φτώχειας. Σε παρόμοια συμπεράσματα θα καταλήξουμε εάν στην σχετική ανάλυση χρησιμοποιήσουμε ένα κοινό όριο φτώχειας για όλη την Ευρώπη (βλ Διάγραμμα 3).

Διάγραμμα 3

Ποσοστό (%) φτώχειας σύμφωνα με τη γραμμή φτώχειας της Ελλάδας και κατά κεφαλή ΑΕΠ σε PPS [ΕΕ(25)=100] στις χώρες της ΕΕ, 2001

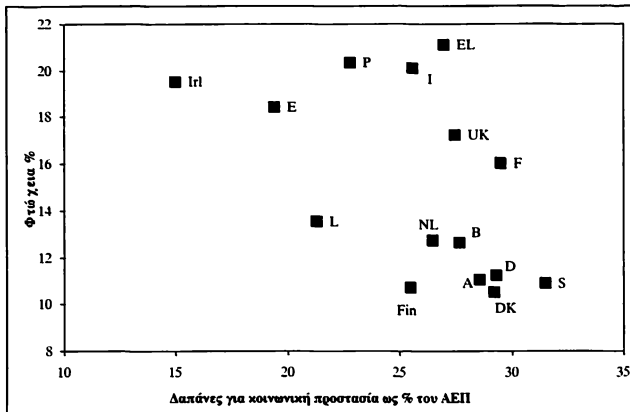


Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων ECHP-UDB και Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

Εφόσον η οικονομική μεγέθυνση δεν δείχνει να επηρεάζει σημαντικά το ποσοστό σχετικής φτώχειας, η επόμενη εύλογη ερώτηση είναι εάν και σε ποιο βαθμό το ύψος των κοινωνικών δαπανών μπορεί να ερμηνεύσει τις παρατηρούμενες διαφορές στα επίπεδα φτώχεια. Στο Διάγραμμα 4 παρουσιάζονται οι χώρες της ΕΕ σύμφωνα με το ποσοστό φτώχειας και το ποσοστό του ΑΕΠ που αντιπροσωπεύουν οι κοινωνικές δαπάνες. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα δεν εμφανίζεται κάποια προφανής σχέση μεταξύ ύψους κοινωνικών δαπανών και ποσοστού φτώχειας. Παρατηρούμε όμως πάλι πως μεταξύ των χωρών με παρόμοιο ύψος κοινωνικών δαπανών (ως ποσοστό του ΑΕΠ) υψηλότερη φτώχεια παρουσιάζουν οι χώρες της Νοτίου Ευρώπης και οι χώρες με φιλελεύθερο καθεστώς ευημερίας και ακολουθούν οι χώρες με κορπορατιστικό καθεστώς, ενώ οι χώρες με σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς εμφανίζουν τα χαμηλότερα ποσοστά φτώχειας.

Διάγραμμα 4

Ποσοστό (%) φτώχειας και κοινωνικές δαπάνες (ως % του ΑΕΠ) στις χώρες της ΕΕ(15), 2001

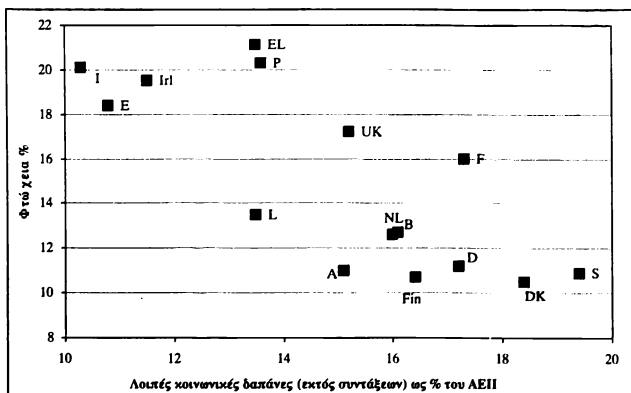


Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων ECHP-UDB και Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

Όταν όμως αντί για το συνολικό ύψος των κοινωνικών δαπανών χρησιμοποιήσουμε τις λοιπές κοινωνικές δαπάνες (εκτός συντάξεων) ως ποσοστό του ΑΕΠ, τότε προκύπτει μια πιο προφανής σχέση με το ποσοστό φτώχειας (βλ. διάγραμμα 5). Τα χαμηλά ποσοστά φτώχειας εμφανίζονται στις χώρες που εμφανίζουν υψηλές λοιπές κοινωνικές δαπάνες. Ακόμα όμως και στην περίπτωση αυτή, μεταξύ των χωρών με παρόμοιο ύψος λοιπών κοινωνικών δαπανών, οι χώρες με σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς εμφανίζουν χαμηλότερα ποσοστά φτώχειας από ό,τι οι χώρες με φιλελεύθερο καθεστώς ή οι χώρες της νοτίου Ευρώπης.

Διάγραμμα 5

Ποσοστό (%) φτώχειας και λοιπές κοινωνικές δαπάνες εκτός συντάξεων (ως % του ΑΕΠ) στις χώρες της ΕΕ(15), 2001



Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων ECHP-UDB και Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

5. Συμπεράσματα

Στην εργασία αυτή διερευνήθηκαν ορισμένες διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ, που προκύπτουν κυρίως στην συγκριτική ανάλυση. Η ανάλυση έδειξε πως η σύγκριση του ποσοστού φτώχειας μεταξύ των χωρών (ιδιαίτερα στην ΕΕ) με βάση γραμμές σχετικής φτώχειας που υπολογίζονται σε επίπεδο χώρας συσκοτίζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών ως προς το επίπεδο ευημερίας των πληθυσμών, με προφανείς επιπτώσεις στην κατανομή των πόρων και την χάραξη εθνικών και υπερεθνικών πολιτικών και παρεμβάσεων. Η εκτιμήσεις του επιπέδου φτώχειας με την χρήση κοινών γραμμών φτώχεια για όλες τις χώρες της ΕΕ(15) αποκαλύπτουν τις σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών (και των προνομιακών καθεστώτων) στο επίπεδο ευημερίας και φτώχειας των κατοίκων τους.

Οι διαφορές ως προς το ποσοστό της σχετικής φτώχειας μεταξύ των χωρών συμφωνούν με την κατάταξη σε καθεστώτα ευημερίας που υιοθετήθηκε στην παρούσα ανάλυση, επιβεβαιώνοντας τα ευρήματα παλαιότερων εργασιών. Οι χώρες με σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος εμφανίζουν τα χαμηλότερα ποσοστά φτώχειας ενώ την υψηλότερη φτώχεια παρουσιάζουν οι χώρες της νοτίου Ευρώπης και οι χώρες του φιλελεύθερου καθεστώτος ευημερίας. Οι παρατηρούμενες διαφορές στο ποσοστό φτώχειας ερμηνεύονται κυρίως από την διάρθρωση των κοινωνικών δαπανών και κυρίως από τον σημασία που έχουν οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων) σε κάθε τύπο κοινωνικού κράτους.

Η διερεύνηση του βαθμού στον οποίο οι παρατηρούμενες διαφοροποιήσεις στο ποσοστό της σχετικής φτώχειας ενδέχεται να οφείλονται στα διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης μεταξύ των χωρών δεν έδειξε κάποια προφανή σχέση μεταξύ του κατά κεφαλή ΑΕΠ και του ποσοστού φτώχειας. Η οικονομική μεγέθυνση δεν φαίνεται να αποτελεί από μόνη της ικανή συνθήκη για την μείωση της σχετικής φτώχειας. Παρόμοιος το μέγεθος των κοινωνικών δαπανών (ως ποσοστό του ΑΕΠ) δεν εμφανίζει κάποια προφανή σχέση με το επίπεδο της φτώχειας. Αντιθέτως το ποσοστό φτώχειας σχετίζεται αρνητικά με το ύψος των λοιπών κοινωνικών δαπανών (ως ποσοστό του ΑΕΠ). Αξίζει να σημειωθεί πως μεταξύ των χωρών με παρόμοιο κατά κεφαλή ΑΕΠ, ή με παρόμοιο μέγεθος συνολικών κοινωνικών δαπανών ή ακόμα με παρόμοιο ύψος λοιπών κοινωνικών δαπανών, αυτές που έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό

κράτος, καθώς και αυτές που ανήκουν στο κορπορατιστικό-συντηρητικό μοντέλο, εμφανίζουν τα χαμηλότερα ποσοστά φτώχειας. Είναι προφανές πως η αναδιανεμητική επίδραση των κοινωνικών δαπανών

δεν καθορίζεται μόνο από το ύψος τους αλλά και από την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων κοινωνικής ασφάλειας και από την διαφοροποίηση τους μεταξύ των τύπων κοινωνικού κράτους.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Ματσαγγάνης, Μ. (επιμ.) (1999) *Προοπτικές του Κοινωνικού Κράτους στη Νότια Ευρώπη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ματσαγγάνης, Μ., Ferrera, M., Carucha, L. and Moreno, L. (2004) Πολιτικές κατά της Φτώχειας στην Νότια Ευρώπη. Στο Μ. Πετμεζίδου και Χ. Παπαθεοδώρου (επιμ.) *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. Αθήνα: Εξάντας σελ. 483-512

Παπαθεοδώρου, Χ. (2004) Εννοιολογικά και Μεθοδολογικά Ζητήματα στη Μέτρηση της Οικονομικής Ανισότητας: Τι Επίδραση έχουν οι Εναλλακτικές Παραδοχές και Ερμηνείες; Στο Μ. Πετμεζίδου και Χ. Παπαθεοδώρου (επιμ.) *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. Αθήνα: Εξάντας σελ. 159-201.

Παπαθεοδώρου, Χ. & Πετμεζίδου, Μ. (2004) Ανισότητα, Φτώχεια και Αναδιανομή μέσω των Κοινωνικών Μεταβιβάσεων: Η Ελλάδα σε Συγκριτική Προοπτική, Στο Μ. Πετμεζίδου και Χ. Παπαθεοδώρου (επιμ.) *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. Αθήνα: Εξάντας, σελ 307-366

Παπαθεοδώρου, Χ. και Πετμεζίδου, Μ. (2005) Ανισότητα Αναδιανομή και Καθεστώς Ευημερίας: Η Ελλάδα σε Σύγκριση με τις άλλες Χώρες της Ε.Ε. Στο Γ. Αργεΐτης (επιμέλεια) *Οικονομικές Αλλαγές και Κοινωνικές Αντιθέσεις στην Ελλάδα: Οι Προκλήσεις στις Αρχές του 21^{ου} Αιώνα*, Αθήνα: Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός, σελ. 213-254.

Ξενόγλωσση

Atkinson, A B. (1983). *The Economics of Inequality*, 2nd edn. Oxford: Clarendon Press.

Atkinson, A.B. (1989) *Poverty*. In J. Eatwell, M. Milgate and P. Newman (eds) *Social Economics*. The New Palgrave, London: Macmillan, pp204-214

Atkinson, A.B. (1998) *Poverty in Europe*. Oxford: Blackwell

Alcock, P. (1993) *Understanding Poverty*. London: Macmillan

Gordon, D. and Townsend, P. (Eds) (2000) *Breadline Europe; The Measurement of Poverty*. Bristol: Policy Press.

Guio, A.-C. (2005) *Income Poverty and Social Exclusion in the EU25*. Statistics in Focus, Population and Social Condition, Eurostat.

Dennis, I & Guio, A.-C. (2004) *Poverty and Social Exclusion in the EU*. Statistics in Focus, Population and Social Conditions, Eurostat,

Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Oxford: Polity Press (*Οι Τρεις Κόσμοι του Καπιταλισμού της Ευημερίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2006).

Eurostat (2002) *European Social Statistics. Income, Poverty and Social Exclusion: 2nd Report*. Luxembourg: European Commission.

Ferrera, M. (1996) The 'Southern Model' of welfare in social Europe. *Journal of European Social Policy*, 6:17-37.

Heady, C., Mitrakos, T. & Tsakloglou, P. (2001) The distributional impact of social transfers in the European union: Evidence from the ECHP. *Fiscal Studies*, 22(4): 547-565.

Leibfried, S. (1992) Towards a European Welfare State? On Integrating Poverty Regimes into the European Community. In Z. Ferge and J.E. Kolberg (Eds) *Social Policy in a Changing Europe*. Frankfurt am Main: European Centre for Social Welfare Policy and Research, pp 245-280.

Papatheodorou, C. (2005a) Child Poverty across Welfare Regimes: What the Experiences of EU Countries Show. Paper presented at the Unisef's Workshop on *Measuring the Impact of Poverty on Children*, Unisef, Tirana.

- Papatheodorou, C. (2005b) Child Poverty and Social Protection in Greece: What the Evidence Shows. Paper presented at WELLCHI Network – Workshop 4, *Children in Multicultural Societies*, National Centre for Social Research (EKKE), Athens.
- Papatheodorou C. and Petmesidou, M. (2006) Poverty profiles and trends. How do Southern European Countries Compare with Each Other? In M. Petmesidou and C. Papatheodorou (Eds) *Poverty and Social Deprivation in the Mediterranean Area: Trends, policies and welfare prospects in the new millennium*. London: Zed Books, pp. 47-94.
- Petmesidou, M. (1996) Social Protection in Southern Europe: Trends and Prospects. *Journal of Area Studies*, 9: 95-125.
- Petmesidou, M. (2006) Tracking Social Protection: Origins, Path Peculiarity, Impasses and Prospects. In M. Petmesidou and E. Mossialos (Eds) *Social Policy Developments in Greece*, Aldersot: Ashgate, pp. 25-54.
- Piachaud, D. (1987) Problems in the Definition and Measurement of Poverty. *Journal of Social Policy*, 16(2): 147-164
- Piachaud, D. (1993). The definition and measurement of poverty and inequality. In N. Barr and D. Whynes (eds), *Current Issues in the Economics of Welfare*. London: Macmillan, pp. 105-129
- Ringen, S. (1988) Direct and Indirect measures of Poverty. *Journal of Social Policy*, 17(3): 351-367.
- Ruggles, P. (1990). *Drawing the Line; Alternative Poverty Measures and their Implications for Public Policy*. Washington: The Urban Institute Press.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*. Middlesex: Penguin.
- Townsend, P. (1993) *The International Analysis of Poverty*. London: Harvester Wheatsheaf.
- van Praag, B.M.S., Hagennars, A.J. and van Weeren, H. (1982) "Poverty in Europe". *Review of Income and Wealth*, 28: 345-359